

Martin Luther i rammesætningen og stille spørgsmålet: "Was macht Luther denn so bedeutend?". Det er jo et godt og relevant spørgsmål, som er så åbenlyst, at vi ofte glemmer at stille det i vores egen sammenhæng. Det er dog også et spørgsmål, som der givetvis vil komme mange forskellige svar på afhængigt af, hvem der svarer. Når man læser disse artikler skal man nemlig også huske, at de er skrevet af personer ud fra deres egen kontekst, og Johannes Schilling beskriver det ud fra sit eget teologiske ståsted og besvarer selv sit eget spørgsmål med ordene: "Denn er ist ein Lehrer zu einem lebenswerten Leben, das sich aus der Wahrnehmung der Wahrheit des Evangeliums erschließt". Andre reformationsforskere kunne nok komme med andre svar på, hvorfor Martin Luther stadig er interessant og relevant at beskæftige sig med, men det viser jo netop behovet for at tale om, diskutere og beskæftige sig med reformationstiden såvel i Slesvig-Holsten som andre steder. Jeg blev klogere af at læse denne bog, og jeg brugte meget tid på at reflektere over artiklernes indhold.

Karsten Merrald Sørensen

Mikkelsen, Lis: *Helene Hansen – Et liv i strid og kærlighed.*

Sprogforeningen, 2021, 260 sider.

Det er ikke mange kvinder, der bliver nævnt i forbindelse med tiden under tysk styre og Genforeningen i 1920. En undtagelse er dog H.P. Hanssens hustru Helene. Hun var gennem alle årene hans politiske sparringspartner og støtte og derfor en væsentlig del af fortællingen om hvordan målet om en genforening med Danmark i 1920 blev opnået. Nu har Lis Mikkelsen skrevet Helenes biografi, der fortæller historien set fra hendes synsvinkel. Helene Hanssen var født og opvokset i Ullerup og mødte som 19-årig den to år yngre H.P. Hanssen, der allerede på dette tidspunkt var engageret i den danske sag.

Selvom hun af natur helst foretrak at holde sig i baggrunden, bidrog hun til det politiske arbejde, der for dem begge var et livskald. Hun delte hans idealer og havde som ham flere ophold på Askov Højskole for at kvalificere sig til det nationale arbejde.

Parret blev hurtigt enige om at dedikere sig til de danske sønderjyders sag. Som led i arbejdet herfor, dygtiggjorde Helene sig inden for avisbranchen, da hun kom i lære på Fyns Tidende. Hun kunne på denne måde bidrage til H.P. Hanssens virke som redaktør og siden ejer af Aabenraaavisen *Hejmdal*. I takt med at H.P. Hanssens politiske virke

blev mere omfattende fik Helene ansvaret for både hjemmet, *Hejmdal* og børnene, som de gennem årene fik 10 af, herunder en dreng, der døde som lille.

Biografien er baseret på Helenes breve og datteren Ingeborg Refslund Thomsens biografi om moderen *Et dansk kvindesind*, der udkom i 1941. Mest interessant er det, at bogen fremlægger det spændende indhold fra de mange breve Helene skrev i årene 1882-1924. De giver en anden indsigt i tidens kendte personligheder og ægteparret Hanssens relation. Det er interessant at læse, at Helene i perioder også satte sin mand stolen for døren, selvom hun jo aldrig helt førte sine trusler ud i livet. Jeg har i hvert fald lyst til at se nærmere på de mange breve, der er bevaret fra hendes hånd. Som Lis Mikkelsen anfører er deres karakter meget privat, og man får virkelig en fornemmelse af, hvad der foregik bag facaden.

Lis Mikkelsen giver med sin biografi et meget interessant indblik i en på en gang almindelig, men også højst usædvanlig kvinde. Bogens opbygning kan diskuteres og det ville klæde biografen at ridse nogle temaer op, da den sidste halvdel har tendens til at blive opremsende, men man fornemmer, at Lis Mikkelsen har forstået Helenes personlighed til fulde. Alt i alt udfylder bogen et hul i fortællingen om den danske bevægelse og dens førstemand H.P. Hanssen. For, som det ofte er blevet anført, kunne hans projekt ikke være gennemført uden Helene. Og med denne bog får vi Helenes fortælling.

Mariann Kristensen

Nielsen, Sune Wadskjær: *Rædselstiden.*

Napoleons modstandere angriber Danmark i december 1813.

Forlaget Ritmester, 2020, 618 sider.

Den 1. december 1813 overskred russiske, svenske, tyske og britiske styrker, anført af den svenske kronprins Karl Johan, grænsen til Holsten og indledte et felttog op gennem hertugdømmerne. Det endte med freden i Kiel den 14. januar 1814, hvor Frederik VI måtte afstå Norge til den svenske konge. Forinden var danske styrker blevet indesluttet i fæstningen Rendsborg, og kosakker var nået helt til Ribe og Kolding. Den pågældende vinter blev derfor husket som "rædselstiden" eller "kosakvinteren".

Krigen var en udløber af Napoleonskrigene, hvor Danmark var på fransk side. Sverige havde i 1809 måttet afstå Finland til Rusland, og efterfølgende havde svenskerne valgt en af Napoleons marskaller, Jean-Baptiste Bernadotte, til kronprins under navnet Karl Johan. Hensigten

havde været at opnå fransk støtte til at generobre Finland, men Karl Joh- han valgte i stedet at tilslutte sig Frankrigs fjender mod til gengæld at få disses tilsagn om, at han kunne få Norge som erstatning for Finland. Det var dette løfte, som invasionen af hertugdømmerne skulle effektueres.

Bogen handler om den halvanden måned lange krig i hertugdøm- merne. Men det er ikke traditionel militærhistorie eller udenrigspoli- tisk historie set fra generalernes og diplomaternes synsvinkel. Begiven- hedsforløbet bliver derimod fortalt på grundlag af beretninger fra i alt 20 øjenvidner, der i brev-, dagbogs-, erindrings-, rapport- eller anden form har nedfældet deres oplevelser og indtryk. 15 danske, tre svenske, en brite og en mecklenburger. De 17 er militærpersoner, og så er der tre danske civile. Et russisk øjenvidne er der derimod ikke.

Krigen i hertugdømmerne bliver skildret dag for dag. Ikke alle 20 personer bidrager lige meget endelige optræder hver dag. Synsvinklen er de forskellige enkeltpersoners egne oplevelser. Der er mange office- rer iblandt dem, men de er på mellem- og ikke på generalstabsniveau. Og vist er der en svensk general iblandt, men han befandt sig netop i feltet og ikke i Karl Johans hovedkvarter. Af de 20 personer er der én kvinde, nemlig Elisabeth Hansen, der var så glødende begejstret for Frederik VI, at hun gerne satte liv og velfærd på spil for at bringe ham efterretningsrapporter om forholdene i hertugdømmerne.

Begivenhedsforløbet skildres altså først og fremmest af militærperso- ner. Både slaget ved Bornhoved 7. december 1813 og bombardementet af fæstningen Glückstadt får omtale, det samme gør en række mindre træfninger, men bogen omhandler også emner som kommunikations-, transport-, forsynings-, sygdoms-, indkvarterings- og forplejnings- samt finansielle og materielle resurseproblemer foruden civilbefolkningens forhold og det barske vintervejr, alt sammen set i de 20 øjenvidners perspektiv.

For ikke at gøre fremstillingen for tung og citatpækket, har forfatte- ren valgt at genfortælle øjenvidnernes oplevelser i historisk nutidsform og undertiden som dialog mellem forskellige personer. Det medfører imidlertid, at det ikke altid står klart, hvor vidt et udsagn er fra kilden selv eller om det er forfatterens fortolkning. Når Hamborg således på side 366 bliver karakteriseret som "Tysklands mest grådige og deka- dente by", er det så sekondløjtnant Hans Jørgen Blom, der selv skriver således, eller er det forfatterens egen tolkning af Bloms tanker?

Til sidst i bogen bliver de 20 personers senere skæbne fortalt, ligesom der her bliver gjort rede for kildekritiske problemer. Undervejs i be-

givenessfremstillingen bliver kildekritiske problemer og eventuelle uoverensstemmelser mellem forskellige beretninger derimod ikke ta- get op. Det kan der nok også være god mening med, da afsnittene ellers kunne være blevet overlæsedede, men alligevel bevirker det forhold, at de kildekritiske bemærkninger altså nærmest er i et appendiks, at de ikke bliver udfoldet så frugtbart som de kunne være blevet.

Der er foretaget et grundigt og for tjenstfuldt arbejde med at opspore de 20 personers beretninger, hvoraf flere aldrig har været trykt. Forfat- teren foregiver ikke, at disse 20 øjenvidneberetninger tilsammen giver et fuldkomment eller dækkende billede af krigsbegivenhederne. Der er derimod tale om 20 forskellige subjektive beretninger fra krigsforløbet, men det er heller ikke så lidt. Udvalget er dog ikke helt tilfældigt, for beretningerne er blevet sammenstykket, således at der har kunnet laves en sammenhængende skildring af begivenhederne frem til midten af januar 1814 set i et nedefra-perspektiv. Således er sekondløjtnant Clau- sen kun taget med, "fordi han tog aktiv del i udfaldet fra Glückstadt 22. december" (side 489).

Alt i alt er der tale om en anderledes, men vellykket måde at skri- ve krigshistorie på, nemlig nedefra, hvor fokus ikke er på fyrsternes, statsmændenes og generalernes beslutninger og disses betydning for krigen, men derimod på nogle udvalgte militære og enkelte civile øjen- vidner, og hvordan de hver især oplevede konsekvenserne af de trufne beslutninger.

Michael Bregnsbo

Remontius, Peter: Hertugbyen Augustenborg

– en historisk beretning om mennesker, livet og huse.

Forlaget Peter Remontius og "Hertugbyens udviklingsforum", 2020, 309 sider.

Sønderjylland er velsignet med en rigdom af både faghistoriske og amatørhistoriske udgivelser, som resten af landet kun kan misunde. *Hertugbyen Augustenborg* er et skud på den lokalhistoriske stamme, båret af entusiasme, fortælleglæde og en stedets veneration. Bogen er udkommet på eget forlag i samarbejde med turist- og handelsorganisa- tionen "Hertugbyens udviklingsforum".

Bogen åbner med seks korte, indledende kapitler på siderne 1-21, der skal give baggrund både historisk om Augustenborg som en hertugelig hovedby, om hertugslægten, diverse begreber og om bogens materiale,